

Sytuacja małoletnich cudzoziemców bez opieki (Menores Extranjeros No Acompañados – MENA) w Hiszpanii

STANISŁAW KOSMYNKA
UNIWERSYTET ŁÓDZKI

Abstrakt

Intensyfikacji procesów migracyjnych w wielu częściach świata towarzyszy szczególny rodzaj wyzwań określanych przez przemieszczanie się dzieci i nastolatków bez opieki osób pełnoletnich. Zjawisko to od lat jest zauważalne także w Europie, do której ta kategoria nieletnich trafia w sposób nielegalny w przeważającej mierze z państw afrykańskich. Artykuł ukazuje oblicze tego problemu w Hiszpanii, która – jak wiadomo – jest państwem docelowym i tranzytowym dla tysięcy imigrantów pochodzących z różnych obszarów. Analiza tu zawarta, w której posłużono się metodą historyczną i systemową, przedstawia profil społeczny cudzoziemskich dzieci bez opieki oraz wyzwania określające ich sytuację. Artykuł przybliży zarazem główne płaszczyzny rozwiązań instytucjonalnych, implementowanych w Hiszpanii w odpowiedzi na ten problem. Wskazuje, że pomimo wdrożenia kompleksowych inicjatyw pomocowych w wielu regionach nadal istnieją społeczne, ekonomiczne i kulturowe problemy na tym tle.

Słowa kluczowe:

małoletni cudzoziemcy bez opieki, Hiszpania, imigranci, wielokulturowość.

<https://doi.org/10.18778/2300-1690.24.06>

Wstęp

Wraz z postępującym procesem integracji europejskiej oraz rozwojem gospodarczym Hiszpanii państwo to – z którego wcześniej przez długi czas wyruszały tysiące osób do innych, odległych często zakątków świata w poszukiwaniu lepszych warunków życia – stało się atrakcyjnym obszarem docelowym dla imigrantów spoza Starego Kontynentu, głównie z Afryki i Ameryki Łacińskiej. Tendencje te zintensyfikowały się od lat 90. XX w. (Almoguera Sallent, López Lara, Miranda Bonilla, de Valle Ramos, 2010, ss. 10–11). Na przełomie lat 80. i 90. minionego stulecia rozpoczął się proces budowy społeczeństwa wielokulturowego, wymuszającego nowe formy i konteksty współistnienia zbiorowości o różnym pochodzeniu oraz kierunku polityki wobec imigrantów, a potem kolejnych ich pokoleń (Biernacka, 2012, s. 110). Od tego czasu w sposób legalny i nielegalny cudzoziemcy usiłują docierać na Półwysep Iberyjski i osiąść tam na stałe, bądź traktują Hiszpanię jako terytorium tranzytowe w podróży do innych krajów Unii Europejskiej – głównie Francji, Belgii i Holandii. Zjawisko to uwidacznia się szczególnie wraz z kolejnymi kryzysami migracyjnymi w basenie Morza Śródziemnego. Hiszpania, obok innych państw regionu, zajmuje w tym kontekście bardzo ważne miejsce jako jeden z filarów południowej flanki UE, newralgicznej pod kątem ochrony granic przed niekontrolowanym ruchem migracyjnym.

Jednym z problemów, określających sytuację tysięcy migrantów napływających do Europy, jest obecność młodocianych, którym w podróży nie towarzyszą rodzice ani osoby pełnoletnie sprawujące nad nimi opiekę. Ewa Karpowicz (2009, s. 223) przytacza definicję obecną w dyrektywie Rady 2004/83/WE z 29 kwietnia 2004 r., na podstawie której (...) termin «osoby małoletnie pozbawione opieki» oznacza: obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców w wieku poniżej 18

lat, którzy przybywają na terytorium Państw Członkowskich bez opieki osób dorosłych, odpowiedzialnych za nie prawnie lub zwyczajowo, i dopóki nie zostaną skutecznie objęte opieką takich osób; są to również osoby małoletnie, które zostają pozbawione opieki po przybyciu na terytorium Państw Członkowskich.

Kategoria ta występuje w hiszpańskich opracowaniach jako *Menores Extranjeros No Acompañados – MENA* (bądź *MENAS* – w liczbie mnogiej) i dotyczy małoletnich przebywających na terenie Hiszpanii. Obecna z kolei w publikacjach anglosaskich kategoria *unaccompanied asylum seeking children* (UASC) odnosi się do osób, które ubiegają się o status uchodźcy (*asylum seeking*). Stosowany w tej analizie akronim MENA powszechnie pojawia się zarówno w dyskursie naukowym, jak i w opracowaniach publicystycznych, dotyczących tej problematyki na Półwyspie Iberyjskim. Warto dodać, że w 2019 r. hiszpańskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych analizowało – wywołującą zresztą polemikę – możliwość zmiany kategorii MENA na NNAMNA (*Niños, Niñas y Adolescentes Migrantes No Acompañados*). Akronim ten również występuje w literaturze przedmiotu i jest obecny w materiałach UNICEF, choć jego oponenti krytykowali zmianę semantyczną jako działania pozorne, które nie wpłyną na poprawę położenia nieletnich (Echarri, 2019). Występowanie omawianego pojęcia zwraca uwagę na ekonomiczne, społeczne i kulturowe wyzwania, będące udziałem zarówno osób migrujących, jak i instytucji i organizacji działających na terenie państw przyjmujących, które mierzą się z tym problemem. Jest ono obecne w dokumentach i aktach prawnych z lat 90. XX w. Warto przypomnieć, że *choć użyto go w Konwencji o Prawach Dziecka, nie podjęto wówczas próby jego pełniejszego opisu. Stwierdzono jedynie, że Państwa-Strony zobowiązują się do zapewnienia odpowiedniej ochrony i pomocy humanitarnej w sytuacji ubiegania*

się przez dziecko o status uchodźcy (Dąbrowa, 2017, s. 229).

W ujęciu Rezolucji Rady Europy z 26 czerwca 1997 r. kategoria MENA oznacza osoby poniżej 18. roku życia, które trafiają na terytorium państwa docelowego bądź tranzytowego bez opieki. Podobną wykładnię w odniesieniu do tej grupy migrantów zawiera art. 189 hiszpańskiej Ustawy o Cudzoziemcach, regulującej ich status i prawa (BOE-A-2011-7703 Real Decreto 557/2011, de 20 de abril, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, tras su reforma por Ley Orgánica 2/2009). Do MENA zaliczyć należy również tzw. fikcyjną lub pozorną opiekę, a więc sytuację, kiedy dorosły lub dziecko deklaruje wzajemne pokrewieństwo, ale nie jest to prawdą. Posiadanie dziecka chroni matkę przed deportacją; w razie zatrzymania trafia ona wraz z podopiecznym do specjalnego ośrodka. Wspomnieć także trzeba w tym kontekście o praktykach, kiedy to rzekomy krewny, podróżujący z dzieckiem, po dotarciu na terytorium UE znika i pozostawia je na łasce losu. W takich okolicznościach przynależy ono zazwyczaj do grupy nieletnich wymagających troski.

Wspomniane wyzwania implikują konieczność ochrony nieletnich przez odpowiednie organy władz lokalnych, a także instytucje oraz organizacje pozarządowe. Z problemem tym boryka się nie tylko Europa Zachodnia i Południowa (w dużej mierze są to przybysze z Afganistanu, Syrii, Pakistanu, Afryki), ale także inne państwa – np. USA (nielegalni młodzi migranci z Ameryki Łacińskiej), Kanada czy Australia (Barrie i Mendes, 2011, ss. 485–503; Raphael, 2014). W latach 2015–2016 na obszarze Unii Europejskiej liczbę dzieci i młodzieży bez opieki, poszukujących azylu, uciekających przed konfliktami, głodem i brakiem perspektyw, szacowano aż na ok. 160 tys. (*Safeguarding Strategy...*, November 2017).

Dane te ilustrują skalę problemu i określają szereg wyzwań, które są jego pochodną. Pod koniec 2018 r. na terytorium Hiszpanii – w centrach pomocy i opieki – przebywało ponad 13700 młodocianych imigrantów tego typu (Andrés Laso, 2020, s. 41).

Celem artykułu jest ukazanie położenia cudzoziemskich dzieci przebywających na terenie Hiszpanii bez opieki rodziców czy pełnoletnich opiekunów, a także wyzwań związanych z instytucjonalnymi rozwiązaniami dotyczącymi MENA. Głównym założeniem tej analizy jest stwierdzenie, że od zintegrowanych kroków, obejmujących płaszczyznę administracyjną oraz aktywność organizacji pozarządowych w Hiszpanii, zależy skuteczność inicjatyw ukierunkowanych na wdrażanie pomocy dla MENA i ograniczanie różnorodnych – stale istniejących – zagrożeń towarzyszących ich sytuacji. W kontekście wyzwań, jakie niesie nielegalna migracja, warto przyrzeć się szczególnie tym osobom, które są najbardziej narażone na liczne zagrożenia w czasie podróży, a następnie zmagają się z wieloma problemami po jej zakończeniu. Kwestia ta spleta się z trajektoriami rozwoju hiszpańskiego społeczeństwa wielokulturowego, stąd też jej analiza wydaje się uzasadniona. W artykule posłużono się integracją metody historycznej i systemowej, która bazuje na ujęciu badanej problematyki jako splecionego zespołu elementów, w ramach którego uwaga skupiona jest zarówno na ich częściach składowych, jak i wzajemnych powiązaniach. W kontekście omawianych zagadnień metody te znajdują zastosowanie w analizie zauważalnych na przestrzeni lat czynników określających sytuację cudzoziemskich dzieci bez opieki, a także rozwiązań instytucjonalnych implementowanych w ostatnich latach w Hiszpanii w odpowiedzi na to zjawisko.

Niezbędne do analizy obserwacje zostały zebrane podczas wyjazdów do Hiszpanii, zrealizowanych w latach 2021–2023. Były

to wizyty studyjne w Madrycie, Madrycie, Maladze i Barcelonie. Umożliwiły one przeprowadzenie kwerendy i rozmów z ekspertami, m.in. z Julio Andrade – kierownikiem związanego z ONZ Międzynarodowego Centrum Kształcenia Władz i Przywódców w Madrycie (Centro Internacional de Formación de Autoridades y Líderes – CIFAL); z prof. Alicią Gil Gil z Departamentu Prawa Karnego i Kryminologii UNED (Universidad Nacional de Educación a Distancia) w Madrycie oraz pracownikami organizacji pozarządowych, świadczących pomoc dla MENA w Barcelonie i innych częściach Katalonii. Były to wywiady dotyczące sytuacji imigrantów różnego pochodzenia w Hiszpanii (nie tylko małoletnich). Rozmówcy *en bloc* zwracali uwagę na bariery utrudniające ich integrację, a także na percepcję tych osób przez społeczeństwo przyjmujące oraz wyzwania wynikające z aktywności przestępczej i radykalizacji salafickiej w środowiskach napływowych.

W kontekście Hiszpanii analizowana problematyka jest obecna przede wszystkim w publikacjach autorów hiszpańskojęzycznych. Wymienić tu należy m.in.: Palmirę Peláez Fernández, Antonio Andresa Laso, Alfonso Vicente Lorcę, Andresa Escarbajala, Rebecę Martínez Fuentes, Carmen Marię Caballero, Amaię Bravo, Irianę Santos-González, Iñakię Markeza, Fatimę Pastor. Ich publikacje zawierają spostrzeżenia na temat profilu społecznego oraz sytuacji małoletnich, przebywających na terenie Hiszpanii bez opieki dorosłych, oraz problemów, z którymi muszą się oni mierzyć.

Małoletni cudzoziemcy w Hiszpanii – zarys wyzwań społecznych

Znaczący napływ dzieci cudzoziemskich, którym nie towarzyszyli w podróży rodzice ani starsi opiekunowie, zaznaczył się w Hiszpanii w odniesieniu do młodych Marokańczyków, przybywających na Półwysep Iberyjski przede wszystkim z regionów Tanger i Tetuan.

Hiszpania od lat stanowi ważny cel migracji tysięcy mieszkańców tego północnoafrykańskiego państwa. Najwięcej wyznawców islamu mieszkających na Półwyspie Iberyjskim trafiło tam właśnie stamtąd lub ma marokańskie korzenie. Od początku była to imigracja głównie zarobkowa. W 1986 r. zalegalizowano pobyt wielu cudzoziemców, którzy dotarli na Półwysep Iberyjski bez wymaganych pozwoleń i dokumentów, jednak (...) *masowy napływ legalnych i nielegalnych imigrantów z Maroka znamionował dekadę lat 90. i pierwsze lata nowego wieku* (Kosmyńska, 2015, s. 148). W kolejnych dekadach proces ten fluktuował; nasilał się wraz ze wzrostem fal migracyjnych w basenie Morza Śródziemnego. W 2019 r. szacowano, że na terenie Hiszpanii przebywało aż blisko 147 tys. osób poniżej 19. roku życia, których status był nieuregulowany w sensie formalno-prawnym (*inmigrantes irregulares*); wśród nich były też grupy młodocianych bez opieki (Fanjul, Gálvez, Zuppiroli, 2021, s. 5). Raport wspomnianych autorów wskazuje na szczególnie trudne położenie nieletnich cudzoziemców i złożoność procedur administracyjnych, które stają się ich udziałem.

Obecność MENA w pejzażu imigracyjnym w Hiszpanii była coraz bardziej widoczna w miarę upływu lat, także w pierwszych dekadach XXI w. Młodociani pochodzą najczęściej z Afryki (głównie z terytorium Maghrebu i obszaru subsaharyjskiego): Maroka, ale również z Algierii, Senegal, Ghany, Wybrzeża Kości Słoniowej, Mali, Nigerii, Sierra Leone, Gwinei i innych państw. Na przykład we wspomnianej pierwszej dekadzie XXI w. na terenie wspólnoty autonomicznej Walencji ok. 75 proc. MENA wywodziło się z Rumunii i Afryki Subsaharyjskiej (Sánchez-Nuñez i Ramos Peula, 2016, s. 60). Docierali oni na Półwysep Iberyjski ukryci w ciężarówkach, kontenerach; także drogą morską: na statkach, łodziach i tratwach (*pateras*). Przemyt osób nadal stanowi lukratywne źródło dochodu dla uczestniczących

i pośredniczących w tym procederze grup przestępczych, nierzadko o charakterze transnarodowym. Dzieci, które podróżują bez rodziców czy krewnych, są szczególnie narażone na różnego typu zagrożenia. Wśród nich można wymienić m.in.; handel ludźmi i przestępstwa seksualne, zmuszanie do ciężkiej pracy czy przemytu i dystrybucji narkotyków. Doświadczenia te mają nierzadko kluczowe znaczenie z perspektywy rozpoznawania przyczyn traum i stresu, utrudniających młodocianym imigrantom funkcjonowanie po dotarciu do Europy – podjęcie nauki, nabywanie umiejętności egzystowania w nowym środowisku społecznym, przestrzeganie obowiązujących norm itp. (Fuentes Sánchez, 2014, s. 110). Sygnalizując te problemy, warto odwołać się do opracowania autorstwa Iñaki Markeza i Fatimy Pastor (2010, ss. 71–85), wskazującego na szczególnie wysokie ryzyko uzależnień od substancji psychoaktywnych wśród tej grupy imigrantów, co obrazują badania przeprowadzone w centrach opiekuńczych w Kraju Basków. Tak akcentowana i częsta rozbieżność między oczekiwaniami imigrantów a zastanymi realiami, doświadczenie traum migracyjnych i stresu akulturacyjnego oraz poczucie wykorzenienia skłaniają wielu nastolatków do sięgania po narkotyki, alkohol i inne używki. Nie można zapominać, że pewną rolę odgrywa także aspekt interakcyjny tych substancji – potrzeba przynależności i akceptacji w kontaktach z hiszpańskimi rówieśnikami (Markez i Pastor, 2010, s. 78). Dlatego też – o czym mowa dalej – zalecane są szczególna opieka psychoterapeutyczna i psychiatryczna dla młodocianych imigrantów oraz szeroki pakiet środków zapobiegawczych: przemyślane kampanie uwrażliwiające na szkodliwość substancji psychoaktywnych i alkoholu, organizowanie zajęć rekreacyjnych w wolnym czasie itp. (Markez i Pastor, 2010, s. 81).

U schyłku 2004 r. liczbę pozbawionych opieki nieletnich migrantów w Hiszpanii

szacowano na ponad 9100, lecz w kolejnych latach, wskutek kryzysu gospodarczego, rzutującego na zmniejszenie fal migracyjnych, liczba ta spadła. W 2012 r., na podstawie danych Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, wahała się ona od ponad 2300 do 3200 osób (Bravo i Santos-González, 2017, s. 57). W kolejnych latach dostrzegamy ponowny wzrost napływu cudzoziemców. W 2018 r. do Hiszpanii trafiło ponad 7 tys. MENA (Campo, 2021), a po trzech latach liczba ta zwiększyła się do ponad 9 tys. dzieci – najwięcej z nich przebywało w ośrodkach w Andaluzji (ok. 2500), na Wyspach Kanaryjskich (ponad 1800), w Katalonii (ponad 1100), Melilli (700), Ceucie (prawie 500), Walencji i Kraju Basków (w obu przypadkach ponad 450), Madrycie (ok. 350) (Morcillo, 2021).

Pamiętajmy, że w odniesieniu do wskazywanej całkowitej liczby MENA zawsze są to wartości jedynie szacunkowe. Jej ustalenie jest możliwe tylko w stosunku do podopiecznych przebywających w wyspecjalizowanych placówkach opiekuńczych i edukacyjnych, do których bliżej nieokreślona część przybyłych nie trafia. Z tego względu nie jest łatwe precyzyjne określenie liczby młodocianych imigrantów tego rodzaju, ponieważ w dużym stopniu mamy do czynienia z nielegalnym i nieudokumentowanym przekraczaniem granic. Po przybyciu na terytorium Hiszpanii młodzie imigranci zazwyczaj usiłują dostać się do miejsc przebywania krewnych lub znajomych – o ile tacy są, ale równie często są pozostawiani sami sobie, w skrajnych przypadkach żyją na ulicy, nierzadko korzystając z pomocy organizacji społecznych, w tym również charytatywnych. Często wybieranymi przez nich miejscami są południowe regiony nadmorskie, Galicja, Kraj Basków i Wyspy Kanaryjskie, a także dwa największe miasta – Madryt i Barcelona.

Ważnymi punktami na mapie nielegalnych prób przedostawiania się na terytorium

Hiszpanii, a tym samym Unii Europejskiej, są Ceuta i Melilla: *mozaika społeczno-kulturowa ich mieszkańców egzemplifikuje złożony charakter procesów zachodzących w regionach wielokulturowych i granicznych, w których ogniskuje się szereg wyzwań określających specyfikę ich istnienia* (Kosmyńska, 2020, s. 95). Stanowiąc jedną z bram do UE, miasta te są od dawna celem dla tysięcy migrantów z Maroka, ale także innych obszarów Afryki. Tylko w 2017 r. do Ceuty dostało się w sposób nielegalny ponad 2200 osób (*2.250 inmigrantes entraron...*, 2018). Wśród nich rokrocznie znajdują się też liczne przypadki MENA. W drugiej dekadzie XXI w. odnotowywanych było każdego roku stu kilkudziesięciu nieletnich migrantów, którym udało się przedostać do Ceuty (Sánchez-Nuñez i Ramos Peula, 2016, s. 67). Od 2020 r. widać w tym zakresie tendencję wzrostową. W październiku 2020 r. rząd przeznaczył nadzwyczajną subwencję w wysokości 5 mln euro dla regionów autonomicznych, które zadeklarowały pomoc w relokacji 200 nieletnich z tego miasta (Morcillo, 2021). Były to głównie osoby nastoletnie (średnia wieku 14 lat), choć zdarzały się też przypadki samodzielnego podróżowania dzieci ośmioletnich. Z uwagi na wielokrotnie występujący problem braku dokumentów tożsamości dokładny wiek nieletnich trudno jest w takich sytuacjach ustalić, a ma to znaczenie z perspektywy określenia statusu prawnego imigrantów. Głównie byli to chłopcy; odsetek dziewczynek nie przekraczał kilku procent. Duża ich część wywodziła się z niepełnych rodzin, doświadczała biedy i wykluczenia, zajmując dolne szczeble drabiny stratyfikacji społecznej. Niektóre dzieci dobrowolnie zdecydowały się na podjęcie podróży, choć bywały także okoliczności bardziej złożone. Dotyczyło to np. sytuacji, kiedy nowy partner kobiety nie akceptował potomstwa z jej wcześniejszego związku, co *de facto* zmuszało je do opuszczenia domu rodzinnego (Sánchez-Nuñez i Ramos Peula, 2016, s. 72).

Badanie przeprowadzone w drugiej dekadzie XXI w. pozwoliło ustalić profil społeczny nieletnich należących do tej kategorii: byli to w większości przypadków chłopcy w wieku 14–17 lat, w ponad 87 proc. przypadków pochodzący z Maroka (Bravo i Santos-González, 2017, ss. 57–58). Niespełna 10 proc. trafiło do Hiszpanii z Senegalu, zaś ponad 2 proc. z Ghany. Najczęściej przybyli oni sami bądź w towarzystwie innych młodocianych imigrantów. Przeważająca ich liczba (ok. 70 proc.) wywodziła się z ubogich wielodzietnych rodzin (Etxeberria Balerdi, Murua Cartón, Garmendia Larrañaga, Arrieta Aranguren, 2012). Ponad 63 proc. ankietowanych zadeklarowało, że głównym powodem podjęcia decyzji o podróży było pragnienie znalezienia pracy i poprawy ogólnych warunków egzystencji, w tym również nadzieja na możliwość zapewnienia pomocy materialnej pozostającym w kraju pochodzenia członkom rodziny. Motywacja ta wpisuje się zresztą w schemat teorii czynników „przyciągających” migrację (Niedźwiecki, 2010, ss. 68–71). Ponad połowa respondentów nie miała żadnych znajomych ani krewnych na terenie Hiszpanii. Około 37 proc. biorących udział w badaniu wskazało, że ma dobrą relację z pracownikami socjalnymi z państwa przyjmującego, jednak znaczna ich część deklarowała brak zaufania do przedstawicieli lokalnych instytucji i organizacji pozarządowych (Bravo i Santos-González, 2017, s. 58).

Ankietowani wyrażali obawy dotyczące swego dalszego losu, tzn. możliwości deportacji do państw pochodzenia, niestabilnych i nie rzadko targanych konfliktami. Co znamienne, aż około 93 proc. przyznało się do złego stanu psychicznego w momencie przybycia na Półwysep Iberyjski, przejawiającego się m.in. odczuwaniem niepokoju, brakiem apetytu, zaburzeniami snu, a nawet dolegliwościami fizycznymi. Świadczy to przede wszystkim o nagminnie wysokim stopniu traumatyzowania, wynikającego zarówno z doświadczeń

określających sytuację w państwie pochodzenia, jak i zdarzeń związanych z próbą dotarcia do Europy (Jakobsen, Demott, Heir, 2014, ss. 53–58). Choć wielu autorów opracowań dotyczących tego zagadnienia zwraca uwagę, że część opowieści małoletnich jest ubarwiana i udramatyzowana w celu wzbudzenia współczucia i osiągnięcia konkretnych profitów (Kohli, 2006, ss. 711–712), praktyki te jednak nie dezawuuują rzeczywistych doświadczeń tych osób; są one w większości przypadków bardzo trudne. Poczucie niepewności jest potęgowane lękiem przed deportacją z Półwyspu Iberyjskiego i koniecznością powrotu do miejsca pochodzenia. Prawdopodobieństwo zastosowania tej procedury zdecydowanie wzrasta w momencie osiągnięcia przez imigrantów pełnoletności, co zresztą nierzadko bywa wykorzystywane na szczeblu instytucjonalnym w zakresie wydłużania procedur administracyjnych, aby osoby nimi objęte ukończyły w tym czasie 18. rok życia i mogły być odesłane do państw pochodzenia. Palmira Peláez Fernández (2018, s. 54) słusznie podkreśla, że samopoczucie przybyszów pogarsza również znacząca rozbieżność między oczekiwaniami a realiami. Idealizacja Hiszpanii i w ogóle Europy zderza się z często dalekim od wcześniejszych wyobrażeń stanem faktycznym, określanym przez niekończące się procedury administracyjne, trudności z akomodacją i nierzadkie doświadczanie odrzucenia ze strony lokalnych społeczności.

Warto także zwrócić uwagę na inne niepokojące zjawisko. W pierwszej i drugiej dekadzie XXI w. zbiorowość MENA była niejednokrotnie obiektem oddziaływania siatek przestępczych i terrorystycznych, które usiłowały pozyskać jej przedstawicieli do celów kryminalnych. Pozbawione środków materialnych dzieci i młodzież, doświadczające częstokroć zagubienia i wyobcowania, bywały werbowane przez grupy kryminalne i ekstremistyczne. Wspomniana wcześniej aktywność grup

kryminalnych nie dotyczy jedynie kontrolowania wielu tras przelotu nielegalnych imigrantów do Europy, ale też egzekwowanie od nieletnich zaangażowania w procedury przestępcze już po przybyciu do państwa docelowego w ramach spłaty rzekomego długu. Częstą praktyką stało się ograniczanie ich wolności, zmuszanie do prostytuowania się, rozprowadzania narkotyków itp. (Peláez Fernández, 2018, ss. 53–54). Trzeba dodać, że odczuwanie samotności i trudów życia na obczyźnie czyni z tych młodych i zagubionych osób łatwy obiekt indoktrynacji ze strony komórek dżihadystycznych. Wsparciu materialnemu i pomocy w rozwiązywaniu doraźnych problemów towarzyszy ogólnikowy i uproszczony przekaz założeń radykalnego islamu, jawiącego się jako alternatywa dla naznaczonej wykluczeniem społecznym, a czasem również konfliktem z prawem przeszłości (Cano Paños, 2010, ss. 218–221; Kosmyńska, 2015, ss. 166–167).

Główne formy pomocy instytucjonalnej dla MENA

W odniesieniu do samotnych dzieci cudzoziemskich priorytetami są, nie tylko zresztą w Hiszpanii, działania na rzecz połączenia ich z rodziną oraz zapewnienia im odpowiedniej opieki w zakresie ich praw i potrzeb (Dąbrowa, 2017, s. 230). Zgodnie z procedurami administracyjnymi, w ciągu dziewięciu miesięcy przez powołane do tego organy powinna zostać podjęta decyzja co do dalszego losu osoby zaliczanej do kategorii MENA: uzyskania statusu pozwalającego na pobyt w Hiszpanii bądź też przekazania takiej osoby rodzinie. W praktyce w licznych przypadkach termin ten bywa znacznie przekraczany, choćby z uwagi na wspomniany wyżej fakt, że wielu nieletnich nie posiada żadnego dokumentu potwierdzającego ich tożsamość (Etxeberria Balerdi i in., 2012). W procedurze ustalenia danych ważną

rolę pełni współpraca z placówkami dyplomatycznymi państw pochodzenia imigrantów, jak również prowadzony przez policję i Guardię Civil Rejestr Nieletnich Cudzoziemców bez Opieki (*Registro de Menores Extranjeros No Acompañados*).

Ważną rolę w udzielaniu pomocy dla MENA spełniają centra opieki, które są zdyswersyfikowane pod względem zasad i form funkcjonowania, w zależności od regulacji obowiązujących w regionach autonomicznych. Są one także zróżnicowane w kwestii czasu pobytu podopiecznych. Należy pamiętać, że w Hiszpanii, z uwagi na specyfikę ustrojową tego państwa – znaczny stopień decentralizacji – duża część kompetencji w zakresie unormowań prawnych pozostaje w gestii władz lokalnych, samorządowych. Szereg takich rozwiązań na poziomie ustawodawczym, wprowadzonych przez rządy wspólnot autonomicznych, odnosi się do praw niepełnoletnich. Przykładem tego jest baskijska Ustawa nr 3 z lutego 2005 r. o Opiece i Ochronie Dzieci i Nastolatków (*Ley 3/2005, de 18 de febrero, de Atención y Protección a la Infancia y Adolescencia*), obejmująca poszanowanie godności i tożsamości, gwarantująca dostęp do edukacji, pomocy zdrowotnej itp. Filarami tych i innych regulacji, implementowanych wobec rosnącego problemu obecności nielegalnych małoletnich imigrantów bez opieki, niezmiennie były: wypracowanie jak najlepszych mechanizmów ochrony i opieki nad młodocianymi w trakcie ich pobytu na terenie Hiszpanii, dążenie do łączenia z rodzinami, zapewnienie powrotu do kraju macierzystego, o ile nie spowoduje to realnego zagrożenia dla życia i zdrowia młodocianego (Andrés Laso, 2020, ss. 14–15).

We wspomnianych wyspecjalizowanych ośrodkach młodzież otrzymuje wsparcie ze strony pracowników socjalnych i pedagogów. Są to placówki świadczące najpilniejszą pomoc w pierwszej fazie kontaktu z MENA (jedzenie,

środki czystości, dach nad głową i in.). W razie konieczności zapewniają one przybyłym opiekę medyczną, a także przekazują podstawowe kompetencje socjalizacyjne, niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie państwa przyjmującego (nauczanie języka, udzielanie informacji o przysługujących im prawach, obowiązujących normach itp.). Większość migrujących dzieci i młodzieży nie zna języka hiszpańskiego, dlatego nieodzowne jest przekazanie im najpotrzebniejszych umiejętności w sferze komunikacyjnej. Stanowi to, jak wiadomo, filar integracji społecznej. W niektórych placówkach – np. w Ceucie – zajęcia w tym zakresie prowadzone są w języku ojczystym, w tym także rodzimym dialekcie MENA (np. marokański dialekt języka arabskiego *darija*). Wskazane wyżej tendencje w pracy z młodocianymi migrantami na terenie Ceuty i Melilli, istniejące ośrodki pomocy dla nich oraz aktywność organizacji pozarządowych w dużym stopniu ukierunkowane są na zapewnienie wielopłaszczyznowego wsparcia.

Zarysowuje się szczególnie ważna potrzeba zorganizowania odpowiedniej pomocy psychologicznej i terapeutycznej. Jest ona nieodzowna w toku niwelowania przyczyn i symptomów napięć i urazów psychicznych, a także – co równie ważne – minimalizowania ryzyka wystąpienia stresu akulturacyjnego, wynikającego z konieczności godzenia odmiennych treści aksjonormatywnych i redefiniowania własnej tożsamości¹. Praca psychologów obejmuje wiele płaszczyzn; warto wymienić te najważniejsze (Lafuente Castellano, 2009, ss. 499–500):

- ▶ diagnozowanie osobowości podopiecznych, rozpoznanie ich zdolności i cech charakteru, także w kontekście doświadczeń osobistych oraz norm kulturowych i zwyczajów kraju pochodzenia;

- ▶ opracowanie zindywidualizowanego programu wsparcia, a w razie potrzeby także terapii;
- ▶ zapewnienie i koordynacja opieki podczas przebywania w różnych ośrodkach;
- ▶ współpraca z mediatorami międzykulturowymi, pracownikami socjalnymi i wychowawcami w celu zapewnienia możliwie jak najlepszej integracji nie tylko z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego, ale również z rówieśnikami ze środowiska imigranckiego²;
- ▶ zapewnienie podopiecznym warunków sprzyjających prawidłowemu rozwojowi psychospołecznemu, kształtowaniu zdolności kognitywnych i osiągnięciu równowagi emocjonalnej.

Realizacja tych zamierzeń jest możliwa w sytuacji zbudowania bazującej na zaufaniu relacji między psychologiem a podopiecznym oraz akcentowanej wcześniej koordynacji pracy między specjalistami i instytucjami – w tej sferze jednak uwidaczniają się braki i mankamenty (Fuentes Sánchez, 2014, s. 110). Pamiętajmy zarazem, że szczególna rola przypada wyspecjalizowanym ośrodkom pomocy dla niepełnoletnich mających nagminne trudności z przestrzeganiem norm społecznych, kontakt z substancjami psychoaktywnymi itp. Placówki tego typu funkcjonują m.in. w Kraju Basków (Etxeberria Balerdi i in., 2012).

W kolejnej fazie następuje uruchomienie procedur decydujących o dalszym losie podopiecznych: umożliwienie im pozostania w Hiszpanii bądź powrotu do kraju pochodzenia, połączenie z rodziną, krewnymi itp. Nieletni imigranci uzyskują prawo stałego pobytu w Hiszpanii zwykle po okresie pięciu lat kurateli instytucjonalnej, a więc pobytu w powołanych do tego placówkach. W często mającym miejsce przypadku legalizacji pobytu

na Półwyspie Iberyjskim przewidywane są dalsze kompleksowe i wielopłaszczyznowe działania na rzecz usamodzielnienia wchodzących w dorosłość i zapewnienia im możliwości podjęcia nauki oraz znalezienia źródła utrzymania.

W części regionów, np. w Katalonii, uruchomione zostały programy aktywizacji osób młodych, zwłaszcza w wieku 16–21 lat, mające na celu ułatwienie im podjęcia pracy i znalezienia własnego lokum, a także oferujące pomoc prawną i psychologiczną (Carrasco Pons, Pamies Rovira, Ponferrada Arteaga, Ballestín González, Bertrán Tarrés, 2011, s. 380). Regulacje prawne przyjęte w grudniu 2021 r. w stosunku do MENA, którzy ukończyli 16. rok życia, umożliwiają podjęcie zatrudnienia, co zrównuje ich prawa z innymi cudzoziemcami oraz młodymi Hiszpanami. Osób takich było w tymże roku ok. 8 tys. (*Quiénes son los menas y cuántos...*, 2021). Obowiązek szkolny dotyczy dzieci i młodzieży do 16. roku życia; osoby starsze mają możliwość podjęcia zajęć wyspecjalizowanych, np. w zakresie budownictwa, mechaniki, ogrodnictwa, hotelarstwa, informatyki. W przypadku legalizacji stałego pobytu i uzyskania pozwolenia na podjęcie pracy priorytetem jest zapewnienie imigrantom odpowiednich kompetencji, pozwalających na usamodzielnienie się, rozpoczęcie legalnej aktywności zarobkowej i wypracowanie mechanizmów integracji ze społeczeństwem przyjmującym. Trzeba jednak zaznaczyć, że w praktyce realizacja tych założeń napotyka od dawna wiele trudności, co uwidacznia się najbardziej w sferach mieszkaniowej i zarobkowej³. Niedostatek mieszkań socjalnych i brak stabilności zatrudnienia stanowią nadal poważne problemy utrudniające akomodację młodych imigrantów w hiszpańskim

¹ Stan ten analizował kanadyjski psycholog John W. Berry (1997, ss. 19–20).

² Źródło: wywiad z Julio Andrade, 6.07.2022.

³ Źródło: wywiad z zastrzegającymi anonimowość pracownikami organizacji pozarządowej, Barcelona, 11.06.2023.

społeczeństwie. Podkreślmy zarazem, że jednoznaczna ocena stopnia integracji nawet tej części młodzieży, która objęta została wsparciem władz i organizacji pozarządowych, jest niełatwa, wymaga też dalszych badań i diagnoz (Bravo i Santos-González, 2017, s. 61).

W omawianym kontekście należy wyróżnić trzy rozwiązania instytucjonalne, które znajdują zastosowanie w różnych regionach Hiszpanii, choć nie we wszystkich jest wystarczająca liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych (Fuentes Sánchez, 2014, s. 106). Pierwsze z nich obejmuje ośrodki sprofilowane *stricto* pod kątem osób z grupy MENA i ukierunkowane na ich pierwszoplanowe potrzeby (Tenerifya, Kraj Basków). Drugi system, wdrożony w Galicji, bazuje na inkorporowaniu MENA do już istniejących form pomocy świadczonej hiszpańskim nastolatkom. Rozwiązanie to w odniesieniu do młodzieży imigranckiej obejmuje oczywiście wachlarz dodatkowych narzędzi edukacyjnych i wychowawczych. Trzeci kierunek działań, realizowany na terenie Kastylii-León, Kantabrii, Murcji, stanowi funkcjonowanie wspomnianych wyżej dwóch rodzajów placówek: stworzonych specjalnie dla MENA oraz łączących młodzież różnego pochodzenia (Bravo i Santos-González, 2017, s. 59). Pamiętajmy, że ośrodki typu mieszanego spełniają tak ważną rolę integracyjną, ponieważ obejmują interakcje między przedstawicielami różnych społeczności. Jeśli są odpowiednio prowadzone, ułatwiają rozwiązywanie konfliktów, przewyższanie stereotypów i wychodzenie poza własną grupę etniczną czy narodowościową. Z perspektywy łagodzenia wyzwań wpisanych w istnienie społeczeństwa wielokulturowego czynnik ten odgrywa niebagatelną rolę.

Trzeba pamiętać, że w wielu przypadkach MENA odrzucają jednak oferowane im wsparcie i wybierają, czasami tymczasowo, życie na własną rękę. Na przykład w 2015 r. aż ok. 40 proc. podopiecznych zbiegło z ośrodków pomocy dla nieletnich imigrantów w Ceucie;

podobne zdarzenia miały też miejsce w placówkach na terenie Półwyspu Iberyjskiego (Sánchez-Nuñez i Ramos Peula, 2016, s. 68). Instytucje te często nie są postrzegane przez nich jako miejsca zapewniające możliwości rozpoczęcia nowego etapu w życiu (Peláez Fernández, 2018, s. 55). Nie dziwi zatem, że we wspomnianych ośrodkach najuważniej monitorowane są osoby nowo przybyłe, a te, które przebywają tam dłużej, cieszą się większym zakresem swobody i praw. Pomimo wdrażanych środków zaradczych trudno jest zapewnić całkowitą kontrolę nad młodzieżą, np. w kwestii realizowania obowiązku szkolnego. Przypadki absencji w placówkach edukacyjnych nie należą do rzadkości. Sporym wyzwaniem jest niewielki stopień interakcji między imigrantami a hiszpańskimi dziećmi i młodzieżą. Z badania przeprowadzonego w Ceucie wynika np., że tylko sporadycznie mają miejsce wspólne zabawy, spędzanie czasu na przerwach (Sánchez-Nuñez i Ramos Peula, 2016, s. 77). Niewątpliwie przyczynia się do tego tak często występująca bariera językowa, choć z perspektywy czynników wpływających na interakcje znaczenie ma też odmiennosc kulturowa MENA. Są to przeszkody utrudniające integrację dzieci i nastolatków na etapie szkolnym.

Integracji nie sprzyja również widoczna w nierzadkich przypadkach stygmatyzacja MENA. Osoby należące do tej kategorii bywają negatywnie postrzegane i piętnowane społecznie jako „dzieci ulicy”, młodociani przestępcy, członkowie gangów itp. (Fuentes Sánchez, 2014, s. 107). Część psychologów akcentuje, że nawet posługiwanie się akronimem „MENA” w debacie publicznej i dyskursie politycznym może, paradoksalnie, mieć negatywne skutki: depersonalizować i dehumanizować te osoby, co społecznie rezonuje w formie konotowania tej grupy imigrantów z kreowaniem różnorodnych zagrożeń (Rubio Hancock, 2013). Większa nieufność dotyka imigrantów z Maghrebu

Źródło: <https://www.rtve.es/noticias/20210705/justicia-avala-cartel-vox-contra-menas-son-problema-social-politico/2120921.shtml>, (24.04.2023).

i innych regionów Afryki niż bliższych kulturowo przybyszów z Ameryki Łacińskiej.

Nastroje antyimigranckie są jednocześnie podsycane przez hiszpańską skrajną prawicę; pojawiają się w dyskursie politycznym przedstawicieli partii Vox (Kosmyńska, 2021, s. 94). Odzwierciedlają one akcenty ksenofobiczne, rasistowskie czy islamofobiczne. Nie sposób w tym kontekście nie wspomnieć o obecnych w przestrzeni miejskiej Madrytu billboardach tego ugrupowania, skierowanych przeciwko nieletnim imigrantom, które w 2021 r. wzbudziły protesty i doprowadziły do pozwu sądowego⁴.

Plakat przedstawia napis: *Jeden MENA – 4.700 euro miesięcznie. Twoja babcia – 426 euro emerytury miesięcznie* (tłum. własne). Oprócz wskazania kontrastowo różnych sum, z których jedna dotyczy rzekomej wysokości świadczeń dla młodych cudzoziemców i kosztów ich

utrzymania, a druga rażąco niskiej kwoty emerytury, warto zwrócić uwagę na wizerunek imigranta. Sugeruje on jednoznacznie skojarzenie z przynależnością do gangów i subkultur przemocy, a zatem środowisk kryminalnych. Może zatem wywoływać negatywne odczucia w stosunku do młodych imigrantów⁵. Wypowiedzi stygmatyzujące nieletnich cudzoziemców bez opieki jako kryminalistów pojawiały się zresztą nierzadko w wystąpieniach polityków partii Vox, m.in. jej rzecznika Ivana Espinosa. Billboard wzbudził protesty m.in. przedstawicieli lewicowej partii PSOE i doprowadził do wszczęcia postępowania przez stołeczną prokuraturę. Oskarżenia o rozpowszechnianie treści wzywających do nienawiści i wprowadzanie w błąd opinii publicznej zostały finalnie oddalone przez sąd.

Dodajmy, że z badań wynika, iż otwartość i tolerancja wobec odmienności są

⁴ Źródło: wywiad z Alicją Gil Gil, Madryt, 18.04.2023.

⁵ *Ibidem*.

w hiszpańskim społeczeństwie na podobnym poziomie co w innych państwach Starego Kontynentu (Climent Sanjuan i Montaner Goetzenberger, 2020, s. 918). Stygmatyzacja społeczna i negatywne stereotypy mogą, paradoksalnie, zachęcić do kolizji z prawem i ukształtować tożsamość dewiacyjną, na co wskazuje m.in. teoria etykietowania, rozwijana przez amerykańskiego socjologa Howarda Beckera (1963). Odpowiedzią na te wyzwania są kompleksowe programy współistnienia międzykulturowego, adresowane nie tylko do przedstawicieli grup napływowych, ale również lokalnych społeczności. W niektórych miastach, m.in. w Maladze, Madrycie, Fuenlabradzie i L'Hospitalet de Llobregat, rozwinięto wiele ważnych projektów ukierunkowanych na zapewnienie inkluzji oraz integracji społecznej, a także wypracowano mechanizmy koegzystencji zbiorowości wywodzących się z różnych kultur (Bermejo Casado i Sánchez-Sánchez, 2019, ss. 193–197). Ich doświadczenia wskazują, jak ważne i potrzebne jest stworzenie mechanizmów budowy społeczeństwa obywatelskiego, przemyślanej polityki imigracyjnej oraz neutralizowanie potencjalnych katalizatorów radykalizacji. Podczas wywiadu przeprowadzonego w Maladze zwracał na to uwagę Julio Andrade, który z ramienia władz miasta koordynował implementowany w latach 2017–2020 projekt tego typu⁶. Warto dodać, że z perspektywy starań na rzecz inkluzji należy pamiętać o wsparciu budżetowym dla osób poniżej 16. roku życia w postaci pełnego dostępu do nauki w zakresie obowiązkowego systemu szkolnictwa oraz benefitach społecznych (stypendia oraz inne formy wsparcia ekonomicznego).

Pomimo to wyzwania uwidaczniają się na różnych płaszczyznach. W hiszpańskich opracowaniach dotyczących omawianej problematyki pojawia się też postulat zmian

legislacyjnych, usuwających istniejące luki prawne, usprawniających procedury administracyjne, doprecyzowujących analizowane kategorie i umożliwiających lepszą opiekę nad nieletnimi (Vicente Lorca, 2023, ss. 126–128). Potrzebna jest również właściwa koordynacja działań organów decyzyjnych w regionach autonomicznych i władz lokalnych. Problem ten podnosi wielu ekspertów badających te zagadnienia, m.in. Antonio Andrés Laso (2020, s. 44), który ubolewa zarazem nad niewystarczającą liczbą wyspecjalizowanych ośrodków niosących pomoc młodocianym imigrantom. Do Katalonii od stycznia 2017 do listopada 2018 r. dotarło ich ok. 2500. Część z nich trafiła do specjalistycznych placówek, jednak przebieg pobytu wielu z nich był nieznany⁷. W stosunku do władz Katalonii (Generalitat) pojawiły się oskarżenia o indolencję i nieudolność w procesie wdrażania rozwiązań wychodzących naprzeciw problemom MENA (Cañizares, 2018). W 2019 r. rozlokowano część małoletnich m.in. w miejscowościach Canet de Mar i Castelldefels, nie przygotowując do tego z odpowiednim wyprzedzeniem samorządu i lokalnej społeczności. Niepokojący był, widoczny w tych miejscowościach, wzrost postaw ksenofobicznych, niechętnych relokowanym imigrantom. W tym samym roku uruchomiono ośrodek doraźnej pomocy dla nieletnich imigrantów w Sant Medir Collserola, który zapewniać miał opiekę dla 50 dzieci przez maksymalnie dwie doby, po upływie których trafić miały do innych placówek (*Cataluña crea el primer centro...*, 2019). Do realizacji projektu zaangażowanych zostało ok. trzydziestu pracowników Czerwonego Krzyża oraz katalońskich funkcjonariuszy sił porządkowych (*mossos d'esquadra*). Po trzech latach jednak ośrodek ten przeniesiono, a jego kierowniczka została odwołana. Budynek,

⁷ Źródło: wywiad z zastrzegającymi anonimowość pracownikami organizacji pozarządowej, *op. cit.*

w którym się znajdował, był w bardzo złym stanie technicznym. Warunki pobytu dla nieletnich – w tym nawet żywieniowe – w znacznym stopniu odbiegały od zakładanych standardów. Przypadek ten ilustruje istnienie różnorodnych problemów, z którymi zmagać się muszą instytucje zaangażowane w działania na rzecz poprawy położenia MENA i które bezpośrednio rzutują na sytuację podmiotów tej pomocy⁸.

Zakończenie

Hiszpania jest jednym z państw borykających się z problemem przybywających tam cudzoziemskich dzieci bez opieki. Wyzwania będące tego pochodną są szczególnie widoczne od trzech dekad i wykazują tendencję fluktuacyjną, odzwierciedlając zmiany w skali i natężeniu procesów migracyjnych na Półwyspie Iberyjskim. Jak wykazano, hiszpańskie władze, także na szczeblu lokalnym, rozbudowały na przestrzeni lat zaplecze instytucjonalne ukierunkowane na wsparcie małoletnich i uregulowanie ich sytuacji. Powołanie wyspecjalizowanych placówek, których przykłady zostały wymienione wyżej, jest w tym kontekście ważną inicjatywą, mającą zapewnić wszechstronną pomoc podopiecznym. Wciąż jednak pojawiają się przeszkody utrudniające realizację przedsięwzięć pomocowych i integracyjnych. Nie wszystkie ośrodki dysponują wystarczającym nakładem środków i zasobów, aby skutecznie świadczyć wsparcie. Istotną i stale aktualną kwestią jest potrzeba uwrażliwienia społecznego na sytuację imigrantów, ich potrzeby i traumy, a także na odmienność kulturową, która ich określa. Władze centralne wydają się świadome znaczenia nakładów finansowych na poprawę sytuacji w tym zakresie. W 2022 r. zapowiedziano zwiększenie budżetu na pomoc dla MENA o 26 proc. (Campo, 2021).

⁸ *Ibidem.*

W większości analiz i wypowiedzi ekspertów pojawia się postulat intensyfikacji starań zapewniających jak największy poziom inkluzji społecznej oraz integracji nieletnich, zwłaszcza nastolatków, którzy w większości przypadków wywodzą się ze środowisk zajmujących najniższą pozycję w drabinie stratyfikacji społecznej, nierzadko z rodzin dysfunkcyjnych (Escarbajal, Martínez Fuentes, Caballero, 2023, s. 61). Pamiętajmy, że przybywają oni bardzo często z odmiennych kręgów kulturowych, co sprawia, że po dotarciu do Europy doświadczają wyobcowania. Wszystko to utrudnia im akomodację w społeczeństwie przyjmującym i wymaga umiejętnego oddziaływania psychologicznego, łagodzącego przebyte traumy, a także pracy wychowawczej i edukacyjnej w okresie dojrzewania, zważywszy zwłaszcza na fakt, że części z nich oferowana jest możliwość stałego pobytu w Hiszpanii. Na ten wątek zgodnie zwracali uwagę rozmówcy z Malagi, Madrytu i Barcelony. Konkluzje te uwidaczniają również badania przeprowadzone w Murcji wśród osób w wieku 15–18 lat, które trafiły na Półwysep Iberyjski z Maroka i Algierii (Escarbajal i in., 2023, s. 61). Dlatego większość wspomnianych ekspertów podkreśla potrzebę multiplikowania działań o różnym charakterze – psychologicznym, pedagogicznym, prawnym – w celu zapewnienia MENA możliwie jak najszerszego spectrum pomocy.

Uzupełniając powyższe refleksje, warto dodać, że niezwykle istotnym elementem strategii wsparcia dla imigrantów, w tym również dla MENA, jest akcentowana wcześniej aktywność organizacji pozarządowych. Bez ich zaangażowania nie byłaby możliwa realizacja projektów o wielopłaszczyznowym zakresie: zarówno w kwestii zaspokajania najpilniejszych potrzeb, jak i w sferze nabywania niezbędnych kompetencji na rynku pracy czy szeroko rozumianych inicjatyw na rzecz dialogu międzykulturowego, współistnienia i szacunku dla

⁶ Źródło: wywiad z Julio Andrade, *op. cit.*

odmienności⁹. Wśród nich należy wymienić fundację ACCEM, która jest obecna aż w 13 wspólnotach autonomicznych i 43 municypaliach na terytorium Hiszpanii. Problemem tym zajmuje się też od wielu dekad fundacja Ayuda en Acción, która ma zasięg międzynarodowy. Jest aktywna w wielu regionach Hiszpanii (Andaluzja, Walencja, Kraj Basków, Extremadura, Kastylia-La Mancha, Asturia, Galicja), a ponadto w innych państwach pozaeuropejskich. Dodajmy, że projekty realizowane w ciągu ostatnich kilkunastu lat w Maladze mogą służyć za wzorcowy przykład poczynań sprzyjających współistnieniu. Uczestniczyło w nich wiele podmiotów ze strony władz i organizacji pozarządowych¹⁰: Marokańskie Stowarzyszenie na rzecz Integracji Imigrantów (*Asociación marroquí para la integración de los inmigrantes*), Stowarzyszenie Emancypantka (*Asociación Mujer Emancipada*), Malaga Gości (*Málaga Acoge*), Federacja Stowarzyszeń Lesbijek, Gejów, Biseksualistów i Transseksualistów Andaluzja-różnorodność (*Federación de Lesbianas, Gays, Bisexuales y Transexuales Andalucía-diversidad*), Ruch Przeciwko Nietolerancji (*Movimiento contra la Intolerancia*), Czerwony Krzyż, Caritas.

Nie ulega wątpliwości, że ograniczenie problemu napływu nieletnich tej kategorii jest bardzo mocno związane z właściwą i spójną polityką imigracyjną, obejmującą nie tylko skalę krajową, ale także międzynarodową. W tym zakresie warto dodać, że duże znaczenie odgrywa niejednoznaczna polityka państwa sąsiedniego – Maroka. Jego władze, z jednej strony, współpracują ze stroną hiszpańską w kwestiach dotyczących bezpieczeństwa (w sferze zwalczania terroryzmu dżihadystycznego), z drugiej zaś wykorzystują tendencje migracyjne jako narzędzie wywierania presji na Madryt w celu realizacji

własnych interesów, m.in. dążeń rewindykacyjnych władz w Rabacie wobec Ceuty i Melilli. Umacnianie współpracy z władzami Maroka i innych państw Maghrebu jest jednak kluczowe z perspektywy zapewnienia efektywniejszej kontroli nad szlakami migracyjnymi i ochroną granic, ograniczeniem procederu handlu ludźmi itp. Osiągnięciu tych zamierzeń służą odpowiednie regulacje dwustronne, takie, jak np. porozumienie z marca 2007 r. dotyczące współpracy w zakresie powstrzymywania nielegalnej imigracji osób nieletnich, ich ochrony oraz ułatwień w zapewnieniu im powrotu do kraju. Dodajmy, że porozumienia tego typu zostały też zawarte z innymi państwami – w grudniu 2005 r. z władzami Rumunii, a rok później Senegal (Andrés Laso, 2020, s. 24).

Pamiętać również należy o endogennych źródłach problemu MENA: dysfunkcyjności – nierzadko targanych konfliktami wewnętrznymi – państw ich pochodzenia, biedzie o nieznanym w Europie rozmiarach, ekskluzji społecznej i braku perspektyw. Czynniki te, jak wiadomo, skłaniają każdego dnia tysiące ludzi w różnym wieku, żywiących nadzieję na poprawę warunków życia, do poszukiwania szansy dostania się na Stary Kontynent. Znaczące ograniczenie tych przyczyn u źródła nie wydaje się możliwe w najbliższej perspektywie, dlatego też jest niemal pewne, że państwa europejskie, w tym Hiszpania, nadal będą zmuszone mierzyć się z procesem napływu nielegalnych imigrantów, także nieletnich pozbawionych opieki. 🗨️

Stanisław Kosmyka – doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii, prof. UŁ. Zainteresowania naukowo-badawcze: mechanizmy radykalizacji salafickiej w państwach Europy Południowej i regionie Maghrebu, problematyka dotycząca procesów migracyjnych w Hiszpanii i wielokulturowości jej społeczeństwa.

Autor monografii *Od Boga do terroru. Rola religii w ideologii dżihadyzmu na przykładzie organizacji Al-Kaida* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012), *Święta wojna w Al-Ándalus. Przeobrażenia aktywności dżihadystycznych komórek terrorystycznych w Hiszpanii w latach 1995–2012* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015).

Afiliacja

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Katedra Studiów Latinoamerykańskich i Porównawczych
e-mail: skosmyka@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0003-4131-4762

Bibliografia

- 2.250 inmigrantes entraron en Ceuta ilegalmente desde Marruecos en 2017. (2018, 5 de enero). *La Gaceta*.
- Almoguera Sallent, P., López Lara, E. J., Miranda Bonilla, J., de Valle Ramos, C. (2010). El proceso inmigratorio en España y su incidencia en las estructuras demográficas actuales. *Espacio y tiempo, Revista de Ciencias Humanas*, 24, 9–35.
- Andrés Laso, A., (2020). Menores extranjeros no acompañados (MENA). *Revista Jurídica de Castilla y León*, 50, 7–49.
- BOE-A-2011-7703 Real Decreto 557/2011, de 20 de abril, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, tras su reforma por Ley Orgánica 2/2009.
- Barrie, L., Mendes, P. (2011). The experiences of unaccompanied asylum-seeking children in and leaving the out-of-home care system in the UK and Australia: A critical review of the literature. *International Social Work*, 54(4), 485–503.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press of Glencoe.
- Bermejo Casado, R., Sánchez-Sánchez, L. E. (2019). Ciudades españolas en la prevención de la radicalización violenta. W: R. Bermejo Casado, I. Bazaga Fernández (red.), *Radicalización violenta en España. Detección, gestión y respuesta* (ss. 185–204). Valencia: Tirant lo Blanch.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5–34.
- Biernacka, M. (2012). *Hiszpania wielokulturowa. Problemy z odmiennością*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bravo, A., Santos-González, I. (2017). Menores extranjeros no acompañados en España: necesidades y modelos de intervención. *Psychosocial Intervention*, 26(1), 55–62. <https://dx.doi.org/10.1016/j.psi.2015.12.001>
- Campo, S. (2021, 24 de octubre). Menas: temor a un efecto llamada. *La Razón*.
- Cañizares, M. J. (2018, 23 de noviembre). El Govern admite que ha 'perdido' a a mil menores extranjeros. *Crónica Política*.
- Cano Paños, M. Á. (2010). *Generación Yihad. La radicalización islamista de los jóvenes musulmanes en Europa*. Madrid: Dykinson.
- Carrasco Pons, S., Pamies Rovira, J., Ponferrada Arteaga, M., Ballestín González, B., Bertrán Tarrés, M. (2011). Segregación escolar e inmigración en Cataluña: aproximaciones etnográficas. W: F. J. Garía Castaño, S. Carrasco Pons (red.), *Población inmigrante y escuela: conocimientos y saberes de investigación* (ss. 367–402). Madrid: Ministerio de Educación.
- Cataluña crea el primer centro de atención inmediata a menores no acompañados. (2019, 29 de Julio). *La Vanguardia*.
- Climent Sanjuan, V., Montaner Goetzenberger, M. (2020). Los partidos populistas de extrema derecha en España: Un análisis sociológico comparado. *Izquierdas*, 49.
- Dąbrowa, E. (2017). Sytuacja edukacyjna i pozaedukacyjna dzieci uchodźców i imigrantów pozbawionych opieki dorosłych. *Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej*, 17, 227–239.
- Echarri, C. (2019, 6 de junio). De MENA a NNAMNA. *El Faro Ceuta*.
- Escarbajal, A., Martínez Fuentes, R., Caballero, C. M. (2023). Estudio sobre la Situación y Percepción de Menores Etranjeros no Acompañados (MENAS) en la Región de Murcia (España). Factores Clave

9 Źródło: wywiad z Julio Andrade, *op. cit.*

10 *Ibidem*.

- para su Inclusión. *Revista Iberoamericana de Evaluación Educativa*, 16(1), 47–65. <https://doi.org/10.15366/riee2023.16.1.003>
- Etxeberria Balerdi, F., Murua Cartón, H., Garmendia Larrañaga, J., Arrieta Aranguren, E. (2012). Menores Inmigrantes No Acompañados (MENA) en Euskadi y Aquitania: elaboración y puesta en marcha de un Plan de Formación para Educadores/as y Responsables. *Revista de Educación Social*, 15. https://www.eduso.net/res/pdf/15/mena_res_15.pdf
- Fanjul, G., Gálvez, I., Zuppiroli, J. (2021). *Crecer sin papeles en España*. Madrid: porCausa, Save the Children.
- Fuentes Sánchez, R. (2014). Menores Extranjeros No Acompañados [MENA]. Foreign Unaccompanied Minors. *Revista Internacional de Trabajo Social y Bienestar*, 3, 105–110. <https://www.rtve.es/noticias/20210705/justicia-avala-cartel-vox-contra-menas-son-problema-social-politico/2120921.shtml>
- Jakobsen, M., Demott, M., Heir, T. (2014). Prevalence of Psychiatric Disorders Among Unaccompanied Asylum-Seeking Adolescents in Norway. *Clinic Practice and Epidemiology in Mental Health*, 10, 53–58.
- Karpowicz, E. (2009). Dzieci cudzoziemskie bez opieki w Polsce. W: J. Szymańczak (red.), *Dzieci z grupy ryzyka* (ss. 221–248). Studia BAS 1(17). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe Kancelarii Sejmu.
- Kohli, R. K. S. (2006). The Sound of Silence: Listening to What Unaccompanied Asylum-seeking Children Say and Do Not Say. *British Journal of Social Work*, 36(5), 707–721.
- Kosmyńska, S. (2015). *Święta wojna w Al-Ándalus. Przeobrażenia aktywności dżihadystycznych komórek terrorystycznych w Hiszpanii w latach 1995–2012*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kosmyńska, S. (2020). „Tożsamość pogranicza” hiszpańskich eksklaw Ceuty i Melilli. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 1, 83–99.
- Kosmyńska, S. (2021). „Uczyńmy Hiszpanię wielką”. Partia Vox jako krystalizacja radykalnej prawicy na Półwyspie Iberyjskim. *Przegląd Politologiczny*, 1, 87–101.
- Lafuente Castellano, E. M. (2009). Menores inmigrantes no acompañados (Menas). *Fórum de recerca*, 15, 495–504.
- Ley 3/2005, de 18 de febrero, de Atención y Protección a la Infancia y Adolescencia <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2011-17778>
- Markez Alonso, I., Pastor Ruiz, F. (2010). Menores Extranjeros No Acompañados (MENA), un colectivo especialmente vulnerable ante las drogas. *Zerbitzuan: Gizarte zerbitzuetarako aldizkaria – Revista de servicios sociales*, 48, 71–85.
- Morcillo, C. (2021, 19 octubre). Andalucía acoge a más de 2.500 menas en sus centros. *ABC España*. https://www.abc.es/espana/abci-andalucia-acoge-mas-2500-menas-centros-202110192201_noticia.html
- Niedźwiecki, D. (2010). *Migracje i tożsamość: od teorii do analizy przypadku*. Kraków: Nomos.
- Peláez Fernández, P. (2018). Estado de la cuestión sobre los derechos de los MENAS en España: entre la protección y el abandono. *Revista de Educación Social*, 27, 48–70.
- Quiénes son los menas y cuántos los hay en España (2021, 20 de octubre). *ABC*. https://www.abc.es/espana/abci-quienes-menas-cuantos-hay-espana-nsv-202110201234_noticia.html
- Raphel, A. (2014, July 15). Unaccompanied migrant children in the United States: Research roundup. *The Journalist's Resource*.
- Rubio Hancock, J., (2013, 13 de noviembre). Cómo el término „mena” invisibiliza a los niños migrantes. *El País*.
- Safeguarding Strategy. Unaccompanied asylum seeking and refugee children*. (2017). London: Department for Education and the Home Office.
- Sánchez – Nuñez, Ch. A., Ramos Peula, L. E. (2016). Análisis del fenómeno los MENA en la ciudad fronteriza y multicultural de Ceuta. Elementos para la integración social y educativa. *Revista Internacional de Didáctica y Organización Educativa*, 2(2), 57–83.
- Vicente Lorca, A., (2022). Revisión jurídica de los menores extranjeros no acompañados en el espacio europeo. Análisis de la situación en España. *Eunomía. Revista en Cultura de la Legalidad*, 22, 101–130. <https://doi.org/10.20318/eunomia.2022.6809>

The Situation of Foreign Unaccompanied Minors (MENA) in Spain

Abstract

The increasing number of immigrants in many regions has created different challenges that host countries have to deal with. The phenomenon of foreign unaccompanied minors, that come mostly from Africa, is one of the dimension of this problem. This article analyses the social profile of these immigrant groups in Spain, that shelters them, and shows some actual determinants of their situation on the Iberian Peninsula. The article focuses on how the State and local authorities respond to the challenges for the foreign unaccompanied minors, paying attention to institutional efforts to regulate their situation and make their lives more stable and safe.

Keywords: foreign unaccompanied minors, Spain, immigrants, multiculturalism.